

ЕТНОМОВНІ ПРОЦЕСИ В СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНСТВА САТУМАРСЬКОГО ПОВІТУ (РУМУНІЯ)

Мова, як засіб спілкування членів етнічної спільноти, є системою приймання, уніфікації та передавання інформації. Мова часто виступає головною етнідиференціюючою рисою, що відрізняє один етнос від іншого. Водночас, перебування етносів в умовах поліетнічного середовища, в якості етнічної або національної меншини створює своєрідні феномени інтеретнічного середовища. А саме – вільне володіння переважною більшістю населення регіону двома-трьома мовами, лексичні запозичення від мови державотворчого (титального) етносу, трансформація мовних впливів в рамках рідної когнітивно-семантичної структури та етноменталітету, дрейф примордіальної етноідентичності та поглиблення мовної асиміляції членів етнічної спільноти.

Прикладом подібної ситуації є українці Сатумарського повіту Румунії. З метою вивчення стану, тенденцій та перспектив етномовних процесів в середовищі українства Сатумарського повіту в жовтні 2001 р. нами було проведено проективне етносоціологічне анкетування. Серед завдань опитування – визначення рівня володіння українською, румунською, угорською та іншими мовами, з'ясування комплексу питань соціального, освітнього, етноконфесійного status quo українців досліджуваного регіону. Анкетування проводилось із 34 респондентами сіл Микула, Чуперчен, Думбрава, Тарна Марє. Для кращого осмислення матеріалу результати дослідження представимо у формі таблиць серед наступних вікових категорій:

- 1 вікова категорія (до 30 р.) – 5 чол. (3 жін.; 2 чол.);
- 2 вікова категорія (30-60 рр.) – 16 чол. (7 жін.; 9 чол.);
- 3 вікова категорія (>60 р.) – 13 чол. (9 жін.; 4 чол.).

Група №1 (до 30 р.)

№ респондента	Місце народження	Місце проживання
20	Думбрава	Думбрава
21	Думбрава	Думбрава
29	Тарна Марє	Тарна Марє
33	Русково	Тарна Марє
34	Поляни	Тарна Марє

Побудовані таблиці “місце народження-місце проживання” засвідчують, що серед першої групи (до 30 років) 3 із 5 респондентів народились безпосередньо у відповідному населеному пункті, місці проживання; 2 респонденти народились в селах Русково і Поляни Марамороського повіту.

Вже серед опитаних другої групи (30-60 років) 9 із 16 чоловік є уродженцями

Група №2 (30-60 рр.)

№ респондента	Місце народження	Місце проживання
3	Микула	Микула
4	Поляни	Микула
5	Поляни	Микула
6	Микула	Микула
10	Русково	Микула
13	Микула	Микула
14	Кривий	Чуперчен
15	Кривий	Чуперчен
16	Русково	Чуперчен
18	Русково	Чуперчен
19	Кривий	Думбрава
26	Тарна Марє	Тарна Марє
27	Тарна Марє	Тарна Марє
28	Тарна Марє	Тарна Марє
29	Тарна Марє	Тарна Марє
32	Русково	Тарна Марє

марамороських сіл Поляни, Русково, Кривий. Серед числа респондентів третьої групи (більше 60 років) 12 із 13 опитаних – емігранти із сіл Кривий, Русково, Поляни. Тільки один

респондент народився і проживає безпосередньо в с.Тарна Маре.

Група №3 (>60 р.)

№ респондента	Місце народження	Місце проживання
1	Кривий	Микула
2	Кривий	Микула
7	Поляни	Микула
8	Поляни	Микула
9	Русково	Микула
11	Поляни	Микула
12	Поляни	Микула
17	Поляни	Чуперчен
22	Поляни	Думбрава
23	Поляни	Думбрава
24	Поляни	Микула
25	Поляни	Микула
31	Тарна Маре	Тарна Маре

Ці кількісні показники засвідчують недавні міграційні переміщення із гірського Мараморошу до рівнинного Сатумарського повіту. Відповідно, молоде покоління проходило соціалізацію в умовах інтеретнічного середовища, серед румунського, угорського та циганського населення регіону. Старше покоління зберігає генетичну пам'ять про рідну домівку Мараморош і краще зберігає українські етнокультурні традиції. Така ситуація зумовила, власне, результати відповідей опитаних щодо визначення поняття "рідна мова".

Група №1 (до 30 р.)

Питання:	Українська	Румунська	Укр./рум.	Немає (чол./друж.)
1.Ваша рідна мова	3	1	1	
2.Рідна мова матері	4	1		
3.Рідна мова батька	5			
4.Рідна мова чоловіка (дружини)	2			3

Як бачимо з таблиці, для представників молодого покоління (1 групи опитаних) рідною є українська мова для 3 із 5 чоловік. Один респондент (нащадок українсько-румунського шлюбу) визнає рідною румунську мову, українською спроможний оперувати декількома словами, лічбою. Одна із опитаних респондентів в процесі анкетування не могла чітко визначити, яка мова для неї є рідною (румунська чи українська).

Група №2 (30-60 рр.)

Питання:	Українська	Румунська	Немає (чол./друж.)
1.Ваша рідна мова	16		
2.Рідна мова матері	15	1	
3.Рідна мова батька	16		
4.Рідна мова чоловіка (дружини)	9	6	1

Для опитаних другої групи українська мова є рідною всіх респондентів. Батьки опитаних (за винятком одного респондента) є українцями. Такі дані вказують на явище етнічної ендогамії українців. Проте, із числа 16 респондентів – 6 (близько 1/3) мають супутника життя – представника румунського етносу. Отже, вихідці із етнічно ендогамних українських сімей виховують дітей, які стоять перед вибором власної етноідентичності та етнокультурної самоідентифікації. Як показують емпіричні спостереження та наше етносоціологічне обстеження, їх вибір пов'язується в основному із домінуючим державотворчим етносом – румунами.

Група №3 (>60 р.)

Питання:	Українська	Румунська
1.Ваша рідна мова	13	
2.Рідна мова матері	13	
3.Рідна мова батька	13	
4.Рідна мова чоловіка (дружини)	12	1

Найбільш традиційною є третя група, особи старші 60-ти років. Для всіх опитаних рідною мовою є українська. Батьки опитаних – українці. Супутники життя (за одиничним винятком) також представники українського етносу. Прикметно, що опитані декларують своєю рідною мовою “руську”. На зустрічне запитання, чи це окрема мова, опитані однозначно твердять про тотожність термінів “руська” і “українська”; “руський” і “українець”. Отже, люди чітко визначають власне українське походження, використовуючи термінологію (етнічні маркери) початку ХХ ст. Тому, говорити про міфічну єдність “русинського народу”, що охоплює і український ареал в Румунії, в такому випадку є тільки прагненням окреслення недостатніх положень та контурів антинаукової концепції політичного русинства.

Для комплексного розуміння об’єкту дослідження представимо етносоціальний портрет опитаних.

Група №1 (до 30 р.)

Освіта – 2 учні 7 класу; 1 (8 кл.), 1 (9 кл.), 1 (10 кл.);
 Мови навчання – 3 рум.; 2 рум./укр.;
 Професія – 2 школярі; 2 домогосподарки; 1 столяр;
 Релігія – всі православні (“ортодокси”); мова богослужіння – 4 рум.; 1 укр./рум.

Група №2 (30-60 рр.)

Освіта – 1 (4 кл.), 2 (7 кл.), 8 (8 кл.), 3 (10 кл.), 2 (12 кл.);
 Мови навчання – 12 (укр./рум.), 4 (рум.);
 Професія – 5 домогосподарок, 3 шахтери, 2 трактористи, 1 шофер, 1 автомеханік, 1 муляр, 1 токарь, 1 кондитер, 1 агроном;
 Релігія – 9 православних (“ортодоксів”); мова богослужіння – румунська (8 чол.), укр./рум. (1 чол.); 4 п’ятидесятників (“покаїти”); мова богослужіння – румунська (1 чол.), українська (1 чол.), укр./рум. (2 чол.); 1 католик; мова богослужіння – румунська; 2 адвентисти (“суботники”); мова богослужіння – румунська.

Група №3 (>60 р.)

Освіта – 6 (немає), 2 (3 кл.), 2 (4 кл.), 2 (7 кл.), 1 (8 кл.);
 Мови навчання – 3 (укр./рум.), 1 (укр.), 3 (рум.);
 Професія – 6 домогосподарок, 2 колгоспники (у минулому), 2 робітники, 1 шахтер, 1 повар, 1 фельдшер;
 Релігія – 7 православних (“ортодоксів”); мова богослужіння – румунська (6 чол.), укр./рум. (1 чол.); 6 п’ятидесятників (“покаїтів”); мова богослужіння – укр./рум. (4 чол.), українська (1 чол.), румунська (1 чол.).

Уніфікований та представлений нами матеріал переконливо свідчить про складні перипетії соціальної адаптації місцевого українства. Так, значне число старшого покоління має вкрай низьку освітню базу (близько половини опитаних взагалі не мають освіти). Представники другої групи (30-60 рр.) отримали у своїй більшості восьмирічну освіту українською та румунською мовами. Молодь із числа першої групи опитаних здобуває (або вже отримала) в більшості румуномовну освіту. Значна кількість опитаних жіночої статі не мають спеціальної освіти і вказують, що є домогосподарками, колгоспницями (у минулому). Чоловіки (переважно із Тарна Марє) – шахтери, робітники.

Виключно актуальними є етноконфесійні орієнтації українців Сатумарського повіту. Респонденти-православні (“ортодокси”) відвідують церкви, де переважає румуномовне богослужіння. Віруючі-п’ятидесятники (“покаїти”) поєднують церковне богослужіння українською і румунською мовами. Незначна кількість є адвентистами (“суботниками”).

Можливо, фактор поєднання українського та румунського богослужіння є однією із причин масового переходу до неопротестантизму? Адже, українські громади п’ятидесятників, з одного боку, зберігають рідномовну практику богослужіння; з іншого, “забувають” традиційну обрядову культуру українського етносу. Тобто, процес є двозначним та амбівалентним. В подібних умовах православна церква не передає етнічної ідентичності. Тому, значного поширення набуває протестантська організація українства, поглиблюються

зв'язки місцевих українців із українцями за межами Румунії. Відзначимо, що подібні процеси відбуваються не тільки в середовищі українців Сатумарського повіту, а й на Закарпатті, в Україні загалом.

Головне завдання нашої студії – визначення рівня володіння опитаними українською та іншими мовами, сфери їх застосування, отримання інформації тощо. Проаналізуємо показники респондентів першої групи (до 30 р.).

Група №1 (до 30 р.)

Рівень володіння мовами.

Таблиця 1.

Мови / рівень	Українська	Румунська	Угорська	Інші
Досконало	2	3		
Дуже добре, але недосконало	2	2		
Досить добре				1 (російська)
Не дуже добре			1	
Пару слів	1		1	
Ніяк			3	

Як бачимо із таблиці № 1, 2 із 5 опитаних досконало володіють українською мовою. Більшість досконало володіють румунською мовою. Вкрай низьким є володіння угорською мовою та іншими мовами. Тільки 1 респондент “досить добре” володіє російською мовою.

Таблиця 2.

Мови:	Пишу і читаю	Тільки читаю	Не пишу і не читаю
Українська	2	1	2
Румунська	5		
Угорська			5
Інші	1 (російська)		

Тільки 2 опитані вміють писати і читати українською мовою (румунською – всі опитані), 1 опитаний вміє тільки читати.

Таблиця 3.

Інформація:	Українською	Румунською	Угорською	Іншими	Жодною
Газети, журнали	1	4			
Книги	1	4			
Спеціальна література		1			4
Біблія, релігійна література	1	4		1 (рос.)	

Низькими є показники отримання інформації українською мовою. Газети, журнали, книги (художня література) та релігійні твори респонденти читають румунською мовою.

Таблиця 4.

Розмовляєте з:	Українською	Румунською	Угорською	Іншими
батьками	4	2		
дідусям/бабусею	4	1		
братами/сестрами	4	2		
дітьми				
знайомими	3	4		

Втім, опитані вказують, що традиційно спілкуються українською мовою (4 із 5-ти) із рідними та близькими. Із знайомими переважно румунською мовою.

Таблиця 5.

Якою мовою...	Українською	Румунською	Угорською	Іншими
молитесь	3	2		
лічите	1	5		
думаете	3	2		

Якою мовою...	Українською	Румунською	Угорською	Іншими
сваритесь	4	4		
розмовляєте з худобою	4	2		

Опитування показує, що процес мислення, молитви та спілкування з худобою для переважної більшості опитаних першої групи "протікає" українською мовою. Лічба, як засіб оперування числовими категоріями, звична для опитаних румунською мовою. Сварка виявилась інтернаціональною категорією. Одинакова кількість (у числовому відношенні) опитаних звикла сваритись як українською, так румунською мовами.

Таблиця 6.

Ви вивчили мову від (в)...	Українську	Румунську	Угорську	Інші
батьків	4	1		
дідуся/бабусі	2			
друзів	1			
школі	2	3		1
вдома	1			
інших місцях		1		

Українську мову опитані вивчили переважно від батьків. Румунську мову – в школі, "в селі, серед людей". Якщо для 3 із 5 опитаних легше розмовляти українською мовою, то для більшості доводиться спілкуватись румунською мовою частіше.

Таблиця 7.

Якою мовою Вам доводиться розмовляти...	Українською	Румунською	Угорською	Іншими
легше	3	2		
частіше	1	4		

Дещо відрізняються показники другої групи опитаних (30-60 рр.).

Група №2 (30-60 рр.)

Таблиця 1.

Рівень володіння мовами.

Мови / рівень	Українська	Румунська	Угорська	Інші
Досконало	15	14	1	
Дуже добре, але недосконало	1	1	1	4 (рос., чес., пол., франц.)
Досить добре		1	3	1 (нім.)
Не дуже добре			1	
Пару слів			2	1 (чес.)
Ніяк			8	

Переважає більшість опитаних досконало володіє українською та румунською мовами. Частина респондентів у тій чи іншій мірі володіють угорською мовою. Прикметно, що 6 опитаних володіють іноземними мовами (російською, чеською, польською, французькою, німецькою).

Таблиця 2.

Мови:	Пишу і читаю	Тільки читаю	Не пишу і не читаю
Українська	8	5	3
Румунська	16		
Угорська		2	14
Інші	1 (рос.)		5 (чес., пол., нім., франц.)

Якщо досконало пишуть і читають румунською мовою 100% опитаних, то українською мовою тільки 1/2.

Таблиця 3.

Інформація	Українською	Румунською	Угорською	Іншими	Жодною
Газети, журнали	11	16		1 (рос.)	
Книги	4	9			3
Спеціальна	3	7		1 (чес.)	5

Інформація	Українською	Румунською	Угорською	Іншими	Жодною
література					
Біблія, релігійна література	12	15		1 (рос.)	

Українською мовою переважна більшість опитаних читає Біблію або релігійну літературу, періодику, яку видає Союз українців Румунії.

Таблиця 4.

Розмовляєте з:	Українською	Румунською	Угорською	Іншими
батьками	15	2		
дідусям/бабусею	15	1		
братами/сестрами	15	4		
дітьми	10	9		
знайомими	16	16	2	

З близькими людьми опитані у своїй більшості розмовляють українською мовою. Це свідчить про глибокі родинні зв'язки із представниками українського етносу. Втім, як наслідок міжетнічних шлюбів та умов румуномовної соціалізації, 9 із 16 опитаних спілкуються із своїми дітьми румунською мовою.

Таблиця 5.

Якою мовою...	Українською	Румунською	Угорською	Іншими
молитесь	12	7		
лічите	11	10		
думаєте	15	3		
сваритесь	14	4		
розмовляєте з художобою	14	6		

Знову ж таки, врахав показник оперування румуномовною лічбою опитаних. Інші показники (молитва, мислення, сварка, розмова з художобою) засвідчує переважання українськомовної традиції. Дедалі з'являється тенденція паритету

(одинакового співвідношення) в плані використання румунської та української мов в процесі молитви.

Таблиця 6.

Ви вивчили мову від (в)...	Українською	Румунською	Угорською	Інші
батьків	16			
дідуся/бабусі				
друзів				
школі		14	1	1 (рос.)
вдома				
інших місцях		2	5	5 (чес., пол., франц., нім.)

Як бачимо, українську мову опитані солідарно вивчили в сім'ї. Джерело опанування румунською мовою – школа, “село”, “серед людей”. Щодо угорської та інших мов, то володіння ними – результат тривалого перебування в інтернаціональних трудових колективах, на заробітках.

Таблиця 7.

Якою мовою Вам доводиться розмовляти...	Українською	Румунською	Угорською	Іншими
легше	14	5		
частіше	3	13		
від ситуації	1	3	4	

Таблиця №7 ілюструє показники використання української, румунської, угорської мов в контексті “ситуації”, “частоти” і “легкості”. Результати є тотожними першій віковій групі. Тобто, легшим є спілкування українською, але частіше доводиться розмовляти мовою державотворчого етносу. Такі показники є доволі оригінальними з точки зору порівняння подібних процесів в Румунії та в Україні. Зокрема, в середовищі румун Закарпаття традиційним є плекання рідної мови. Українська або російська вживається тільки у випадках необхідності. Причому,

це характерно як для молодого, так середнього і особливо старшого покоління представників румунського етносу на Закарпатті.

Показово, що дані групи №3 (>60 р.) виявились найбільш оригінальними.

Група №3 (>60 р.)

Рівень володіння мовами.

Таблиця 1.

Мови / рівень	Українська	Румунська	Угорська	Інші
Досконало	11	8		
Дуже добре, але недосконало	2	2	2	1 (нім.)
Досить добре			2	1 (серб.)
Не дуже добре		3	3	
Пару слів			2	
Ніяк			4	

Так, опитані третьої групи досконало володіють українською мовою у своїй більшості. 5 чоловік із 13 опитаних "не досконало" або "не дуже добре" володіють румунською мовою. Вищим є відсоток володіння (в тій чи іншій мірі) угорською мовою, як наслідок угорської окупації часів другої світової війни.

Таблиця 2.

Мови:	Пишу і читаю	Тільки читаю	Не пишу і не читаю
Українська	2	3	8
Румунська	5	1	7
Угорська			13
Інші			2 (нім., серб.)

Крім цього, переважна більшість опитаних цієї категорії володіють українською чи румунською мовами тільки усно.

Таблиця 3.

Інформація:	Українською	Румунською	Угорською	Іншими	Жодною
Газети, журнали		4			9
Книги		2			11
Спеціальна література		2			11
Біблія, релігійна література	3	5			5

Звісно тому, отримання друкованої інформації респондентами є вкрай низьким. Опитані якщо щось і читають, то це - переважно релігійно-духовна література, Біблія.

Таблиця 4.

Розмовляєте з:	Українською	Румунською	Угорською	Іншими
батьками	13			
дідусям/бабусею	13			
братами/сестрами	13			
дітьми	10	4		
знайомими	11	10	2	

Однозначними є показники спілкування респондентів із рідними. Стовідсотково - українською мовою. Виняток - спілкування з дітьми (в 4 випадках румунською мовою).

Таблиця 5.

Якою мовою...	Українською	Румунською	Угорською	Іншими
Молитесь	12	2		
Лічите	12	3	1	
Думаєте	12	2		
Сваритесь	13			
Розмовляєте з худобою	13			

Біля 100% опитаних цієї групи моляться, думають, лічать, сваряться і розмовляють із домашньою худобою українською

мовою. Проте і тут помітна тенденція до оперування числами моління румунською мовою.

Таблиця 6

Ви вивчили мову від (в)...	Українську	Румунську	Угорську	Інші
батьків	13			
дідуся/бабусі				
друзів			1	
школі		1		
вдома				
інших місцях		12	6	2 (нім., серб.)

Природньо, що українську мову як рідну респонденти вивчили вдома, від батьків. Румунську ж мову, як висловився один респондент, довелось вивчати "з біди, не з горазду" "серед людей", "в селі". Так само і угорську мову.

Таблиця 7.

Якою мовою Вам доводиться розмовляти...	Українською	Румунською	Угорською	Іншими
легше	11			
частіше	8	5		
від ситуації	1	8	4	

Серед цієї групи опитаних результати таблиці №7 дещо відрізняються від попередніх. Опитані констатують, що частіше вживають українську мову, ніж румунську. Останньою оперують у випадку необхідності.

Таким чином, осмисливши вищенаведений фактичний матеріал, зробимо деякі узагальнюючі висновки:

Опитані нами респонденти – українці Сатумарського повіту представляють у своїй більшості переселенців із Марамороського повіту. Для молодого покоління перебування в умовах інтеретнічного середовища зумовило закономірні загальнонаціональні процеси соціалізації, поширення міжетнічних шлюбів, звідси етнокультурна асиміляція

україніста. Старше покоління ж надалі зберігає етнокультурні цінності українства.

Освітній рівень старшого покоління є вкрай низьким, представники середнього покоління отримали в більшості українсько-румунську освіту, представники молодшої генерації отримали (здобувають) в більшості румуномовну освіту.

Віруючі-православні відвідують церкву із румуномовним богослужінням, віруючі-п'ятидесятники поєднують богослужіння українською та румунською мовами. Таким чином відбувається етноконфесійна сепарація українців в рамках неопротестантської релігійної організації (подібні процеси на Закарпатті – швидке поширення і переважання конфесії Свідків Єгови серед румун краю).

Поняття "рідна мова" пов'язується опитаними із "руською" (українською) мовою. Якщо для старшого покоління характерні ендогамні шлюби із числа українців, то для представників середнього та молодого віку поширені румуно-українські шлюби. Це зумовило відповіді респондентів щодо володіння та використання української мови.

Спільним для першої та другої вікових груп є використання румуномовної діалекти. Можливе пояснення – інтеграція в румуномовну когнітивно-семантичну структуру, використання знакових систем на всіх рівнях освоєння простору і часу (робота, ЗМІ тощо).

Спільним для першої та третьої вікових груп є низький рівень отримання інформації українською мовою. Для першої групи – через відсутність повноцінної україномовної освіти, для третьої групи – через неписьменність. Для другої групи поширеним є отримання українського слова через читання Біблії, релігійних книг, україномовної преси, що видає Союз українців Румунії (голова – Степан Ткачук).

Якщо серед рідних та близьких (із батьками, дідусями та бабусями, братами та сестрами) опитані спілкуються українською мовою, то помітна тенденція спілкування із власними дітьми румунською мовою (особливо із числа респондентів 30-60 років). Опитані це явище пояснюють важливістю державної мови для кар'єри власних дітей і т.п.

Якщо респонденти першої та другої групи частіше розмовляють румунською, то старше покоління частіше спілкується рідною українською мовою, у випадку необхідності – румунською.

Опитані перших двох груп румунську мову вивчили в основному в школі, старше покоління – “серед людей”, “в селі”.

Для другої та третьої вікових груп поширеним явищем є володіння, крім української та румунської мовами – угорською, іншими мовами (російською, чеською, польською, французькою, німецькою). Така ситуація зумовлена історико-політичними чинниками та практикою роботи в інтернаціональних колективах за кордоном (заробітки в Бельгії, Німеччині, Чехії).

Враховуючи наявні результати дослідження, вважаємо за перспективу забезпечення повноцінної системи дошкільної та початкової україномовної освіти в даному регіоні. Крім цього, оригінальним було б видання україномовної газети для молодшого та середнього шкільного віку, де читачі могли б спілкуватись із своїми ровесниками-українцями за межами Румунії. Вкрай важливим пізнавально-виховним моментом для учнівської молоді стала б організація екскурсій-подорожей в курортно-рекреаційні місця Закарпаття. Ці та інші заходи стали б оптимізуючими чинниками етнокультурного розвитку українців Сатумарського повіту Румунії.